

Alicja Chybińska

Polska metafizyka

Ryszard Kleszcz, *Profile metafizyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, 257 s.

Problematyka metafizyczna (czy wężej: metodologiczna¹) cieszy się od lat dużym zainteresowaniem badaczy – dowodem na to są nie tylko monografie czy artykuły w czasopismach, ale przede wszystkim obszerne prace zbiorowe czy podręczniki publikowane przez czołowe wydawnictwa anglosaskie (*The Cambridge Companion to Philosophical Methodology* – Cambridge University Press, *The Palgrave Handbook of Philosophical Methods* – Palgrave Macmillan, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* – Oxford University Press). W polskiej literaturze filozoficznej nie doczekaliśmy się wydań tego typu, ale publikacje, także książkowe, oczywiście istnieją (np. warta uwagi jest praca zbiorowa pod red. Woźniczki, 2017). Do grona osób propagujących i rozwijających problematykę metafizyczną w Polsce należy autor recenzowanej pracy, prof. Ryszard Kleszcz. Oprócz *Profilów metafizycznych* Kleszcz napisał także m.in. książkę *Metoda i wartości. Metafizyka Kazimierza Twardowskiego* (Kleszcz 2013).

Metafizyka jest więc popularna². Skoro jest popularna, to jest też – przynajmniej dla badaczy podejmujących tę tematykę – ważna. Dlaczego jednak jest ważna?

Alicja Chybińska, Uniwersytet Warszawski, Wydział Filozofii, ul. Krakowskie Przedmieście 3, 00-927 Warszawa; e-mail: a.chybinska@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0003-4617-3559.

¹ Pojęcia metafizyki i metodologii nie są tożsame – metafizyka jest pojęciem szerszym; Kleszcz rozumie metafizykę jako „refleksję nad naturą filozofii, jej celami, przedmiotem, stosowanymi w jej obrębie metodami” (s. 7); dla Josha Devera (autora tekstu z *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*) metodologia filozoficzna to „badanie metody filozoficznej – tego, jak (w sposób właściwy) uprawiać filozofię” (*how to do philosophy well*, Dever 2016, s. 20).

² Jak podaje Dever, do roku 2010 termin „metodologiczny” (*methodological*) pojawił się

Zdaniem Kleszcza mierzymy się obecnie z „pewnym kryzysem filozofii” (s. 8³). Obserwacja ta nie jest odosobniona. Maciej Soin w książce *Kryzys filozofii i zadanie krytycznego myślenia* (Soin 2017; por. też Soin, Parszutowicz [red.] 2016) tak diagnozuje przyczyny problemów, z którymi boryka się współczesna filozofia:

rozpowszechnienie się poglądu o nieistotności współczesnej produkcji filozoficznej, wprost proporcjonalnej do jej ilościowego przyrostu, *wsobny* charakter tej produkcji wraz z towarzyszącym jej rozpadem środowiska na zamknięte kręgi niepróbujące nawet podejmować dialogu, a także postępujący proces wykluczania filozofii z akademickich programów nauczania. Do tego należy dodać medialny wizerunek filozofii jako wiedzy nie tylko zbędnej, ale w zasadzie szkodliwej, gdyż odwracającej uwagę od spraw naprawdę ważnych, a także przyjęty już zwyczaj utożsamiania filozofii z dowolnym sposobem myślenia (Soin 2017, s. 7–8).

Trudności instytucjonalnych („wykluczanie filozofii z akademickich programów nauczania”) czy, powiedzmy, psychologiczno-socjologicznych (brak dialogu między badaczami – i brak chęci podejmowania takiego dialogu) nie da się rozwiązać publikacją monografii diagnozującej takie problemy czy formułującej gotowe rozwiązania. To proces naprawczy na innym poziomie. Uważam jednak, że kondycję filozofii można poprawić rzetelnymi rozważaniami metafizycznymi. Podzielam więc stanowisko Kleszcza, zdaniem którego sposobem na przezwycięzenie kryzysu w filozofii jest zajęcie się rozważaniami, „które mówią nam coś o charakterze filozofii i sięgają do fundamentalnych pytań dotyczących jej statusu metodologicznego” (s. 8). Takiej problematyki dotyczy właśnie recenzowana praca.

Książka *Profile metafizyczne* składa się ze „Wstępu”, z 10 rozdziałów i „Zakończenia”; dołączony został także indeks osobowy. Poszczególne rozdziały są poświęcone konkretnym zagadnieniom dotyczącym albo pewnego problemu (np. antypsychologizmu), albo stanowiska pewnego filozofa na temat jakiegoś problemu metafizycznego. Rozdziały są następujące: (1) „Metafizyka i problemy z metafizyką”; (2) „Kazimierz Twardowski o nauce i religii”; (3) „Kazimierz Twardowski o kształceniu filozofów”; (4) „Konsekwentny i niekonsekwentny antypsychologizm w logice”; (5) „Tadeusz Kotarbiński o filozofii na uniwersytecie”; (6) „Władysław Tatarkiewicz. Uwagi metafizyczne”; (7) „Józef Maria Bocheński o filozofii, ideologii i światopoglądzie”; (8) „Dwie metafizyki: Elzenberg a Szkoła Lwowsko-Warszawska”; (9) „Bogusław Wolniewicz. Filozoficzny spór: pozytywizm a metafizyka”; (10) „Filozofia wobec światopoglądu. Metafizyczne dylematy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej”.

w 285 artykułach w *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Dever 2016, s. 4; zob. też dodatek do tego tekstu, Dever 2016, s. 20–22).

³ Odwołania w recenzji do samych stron – np. „s. 8” – oznaczają odwołania do recenzowanej pracy *Profile metafizyczne*.

Ciekawy jest dobór filozofów, których stanowiska zostały przedstawione. Można by się spodziewać, że w pracy dotyczącej zagadnień z zakresu polskiej filozofii analitycznej pojawią się – głównie czy wyłącznie – rekonstrukcje poglądów członków Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Takie rozwiązanie jest naturalne – Szkoła Lwowsko-Warszawska była formacją o nastawieniu analitycznym, a więc sprowadzanie problematyki analitycznej, omawianej w danej monografii, do stanowisk członków tej formacji nie byłoby zaskakujące. Istnieje jednak wielu badaczy, którzy nie należeli do Szkoły, ale zajmowali się problematyką metafizyczną. Zestawienie poglądów tych wszystkich osób jest dobrym rozwiązaniem. Wróć do tego zagadnienia w dalszej części tekstu.

W rozdziale 1 książki przedstawione są przede wszystkim metafizyczne koncepcje Kazimierza Twardowskiego, założyciela Szkoły Lwowsko-Warszawskiej; jedną z nich jest stosunek Twardowskiego do metafizyki. Choć poglądy Twardowskiego w sprawie relacji między metafizyką a nauką ewoluowały, przez dłuższy czas stał on na stanowisku, że metafizyka jest pełnoprawną dyscypliną filozoficzną (s. 33). Pogląd ten wydaje się trudny do pogodzenia z postulatem filozofii naukowej, jednak Twardowski podejmował takie próby. Ostatecznie uznał, że „znaczna część zagadnień metafizyki [...] należy zaliczyć do sfery światopoglądu, która do filozofii naukowej nie należy” (s. 33–34). Z rozdziału 1 dowiemy się także, na przykład, jak Twardowski wyobrażał sobie stosowanie dedukcji jako metody naukowej estetyki.

W rozdziale 2 omawiana jest kwestia naukowości filozofii (tak, jak filozofię naukową rozumiał Twardowski) – interesująca zwłaszcza w kontekście problemu nieśmiertelności duszy (takimi zagadnieniami Twardowski również się zajmował). Twardowskiego nurtowały także tzw. przesady naukowe – co ciekawe, rozumiane zupełnie inaczej niż zabobony, o których pisał Józef Maria Bocheński (por. rozdział 7).

Rozdział 3 również dotyczy Twardowskiego, choć tym razem w aspekcie nie naukowym, lecz dydaktycznym. Nie powinno to dziwić – Twardowski przywiązywał dużą wagę i do kształcenia przyszłych studentów, i do kwestii organizacyjnych związanych z formą studiów filozoficznych⁴. Oprócz uwag historyczno-kulturowych (historia nauczania filozofii we Lwowie na początku XX wieku czy obserwacje Twardowskiego na temat typowych cech studentów danej narodowości) – oczywiście znajdujemy w rozdziale problematykę meto-

⁴ Lista funkcji organizacyjno-administracyjnych pełnionych przez Twardowskiego jest imponująca: „stałem na czele komitetu Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, kierowałem Towarzystwem Gimnazjum Żeńskiego, byłem prezesem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych i wiceprzewodniczącym Austriackiego Towarzystwa Szkoły Średniej, dwa razy byłem dziekanem, przez trzy następujące po sobie lata rektorem uniwersytetu i ponadto wielokrotnie występowałem i występuję jako rzecznik kolegium profesorskiego i senatu akademickiego oraz jako rzeczoznawca Ministerstwa Szkolnictwa” (Twardowski 1992, s. 30–31).

dologiczną, np. aktualność programu dydaktycznego z filozofii we współczesnym świecie⁵.

Rozdział 4 ma charakter problemowy – dotyczy (anty)psychologizmu w logice i filozofii. Psychologizm i antypsychologizm to jedno z istotniejszych zagadnień (meta)filozoficznych – warto więc zapoznać się ze stanowiskiem Twardowskiego w tej sprawie. W tym rozdziale Kleszcz przedstawił także historyczne tło problemu (anty)psychologizmu (Gottlob Frege, Edmund Husserl).

Rozdział 5 przybliży sylwetkę Tadeusza Kotarbińskiego. Kotarbiński był uczniem Twardowskiego i członkiem Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – ale wielu poglądów założyciela Szkoły nie podzielał. Miał na przykład odmienną od Twardowskiego wizję filozofii i, dość paradoksalnie, domagał się wręcz (w pewnych kontekstach) wyrugowania słowa „filozof”. W rozdziale 5 Kleszcz przedstawił stanowisko Kotarbińskiego w sprawie, po pierwsze, zakresu filozofii jako dyscypliny naukowej i, po drugie, struktury uniwersyteckiego nauczania filozofii.

Rozdział 6 jest poświęcony metafizycznym wątkom obecnym w twórczości Władysława Tatarkiewicza, który zajmował się przede wszystkim estetyką i historią filozofii, ale też właśnie metafizyką. Widać to w deklaracji metodologicznej filozofa: „Czym jest filozofia, którą uprawiam?» [...] porządkowaniem pojęć, nic więcej. [...] Chcę tylko przejrzeć wyłożyć pojęcia, jakimi się posługuję – to nie jest znów tak mało” (s. 118). Przejrzysty wywód filozoficzny to istotnie nie jest „tak mało” – co widać po metodach, które promuje i wdraża Tatarkiewicz (kładąc nacisk na definiowanie, ujednoznacznianie terminów i klasyfikowanie pojęć). Tatarkiewicz stosował też ciekawy podział różnych rodzajów poznania (dzielił je na naukowe, potoczne i filozoficzne).

W rozdziale 7 zapoznajemy się po raz pierwszy z poglądami osoby, która – w przeciwieństwie do filozofów omawianych w poprzednich rozdziałach – nie była członkiem Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Józef Maria Bocheński formalnie do Szkoły nie należał, ale styl jego pracy i podejmowane zagadnienia sprawiają, że jego obecność w omawianej książce jest i potrzebna, i uzasadniona. Bocheński np. przyjmował pewne „reguły filozofii analitycznej” – rodzaj wyznaczników dla filozofii przez niego propagowanej i uprawianej; były to: analiza, język, logika i obiektywizm (s. 132–134). Jak czytamy w innym miejscu, jednoznacznie deklarował się też w sprawie roli filozofii:

Skoro filozofia jest nauką, filozof powinien mieć tylko jeden cel – wiedzę. Stąd każda inna motywacja filozofowania, np. chęć przekonania innych, obrony jakiegoś stanowiska itp., jest

⁵ Działalność Twardowskiego – w aspekcie naukowym, dydaktycznym i organizacyjnym – została dobrze przedstawiona w pracy *Kazimierz Twardowski. Nauczyciel – uczoney – obywatel* (1938). Ta niezbyt obszerna broszura zawiera przemówienia wygłoszone na akademii żałobnej krótko po śmierci Twardowskiego.

nieuczciwa. Odnośna rada, która jest także nakazem zawodowej moralności naukowca, brzmi: powoduj się w filozofowaniu wyłącznie chęcią poznania (Kłoczowski 1995, s. 13–14).

Zgodziłby się też zapewne z pronaukowym stanowiskiem przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej:

Zagadnienia, którymi filozofia naukowa się zajmuje, są zagadnieniami dającymi się rozwiązać naukowo. Nie zajmuje się więc budowaniem ogarniających wszystko systemów, pytaniami egzystencjalnymi ani moralizowaniem. Moja rada jest, aby się nimi nie zajmować: nie buduj wszechogarniających systemów, nie staraj się odpowiedzieć na pytanie o sens życia itp., nie twórz systemu przykazań moralnych (Kłoczowski 1995, s. 14).

Bocheński jest także autorem książki *Współczesne metody myślenia* (Bocheński 1992), w której przedstawił katalog różnych metod stosowanych w filozofii – od metody fenomenologicznej do metody aksjomatycznej (aksjomatyzacja logiki zdań Hilberta-Ackermanna).

Rozdział 8 dotyczy metafizologii Henryka Elzenberga – kolejnego filozofa, który nie należał do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej (co więcej, jak to ujmuje Kleszcz, Elzenberg był „outsiderem na tle ówczesnego «układu sił» w filozofii polskiej”, s. 143⁶).

Czy w pismach kogoś, kto rozumie filozofię jako „wojnę o światopogląd, walkę o życie – o sprawy najważniejsze” (Jedynak 2017, s. 367), można odnaleźć jakieś wątki metafizologiczne? Zdecydowanie tak: „Analityczna komponenta obecna w myśli autora *Kłopotów z istnieniem* czyni możliwą dyskusję i spór filozoficzny, co jest dla filozofowania warunkiem *sine qua non*” (s. 170). Ponadto, jak zauważa Anna Jedynak, Elzenberg ceniał i stosował „rzetelną analizę pojęciową” (zainspirowany filozofią i metodą G.E. Moore’a) (Jedynak 2017, s. 357). Z rozdziału 8 możemy dowiedzieć się więcej o innych metodologicznych aspektach filozofii Elzenberga.

Bogusław Wolniewicz, którego poglądów metafizologicznych dotyczy rozdział 9, sformułował szereg obserwacji na temat relacji między filozofią a nauką. Zyskują one na wartości, gdy zestawimy je z poglądami przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – np. zdaniem Wolniewicza filozofia, rozumiana poznawczo, nie może być sprowadzona do nauki (s. 181)⁷. W innym miejscu Wolniewicz stwierdza, że „nie ma żadnej specyficznej metody filozo-

⁶ A jego stosunki z przedstawicielami Szkoły były – powiedzmy – skomplikowane: „Przedstawiciele S[zkoły] L[wowsko]-W[arszawskiej] cenili Elzenberga, czego dowodem było włączenie się ich w starania, aby objął on po W. Lutosławskim Katedrę Filozofii na USB w Wilnie w 1929 r. Nie zdarzało się jednak, aby jego poglądy dostarczały im istotnych inspiracji lub budziły w nich żywe reperkusje. On natomiast stronił od ich środowiska i nie ceniał ich dokonań, mając ich za «biurokratów ścisłości». Nie doczekał się jednak w rewanżu opinii, że jego filozofia to «bajanie» – jak nazywano niekiedy w SLW filozofię swobodniejszą niż ta dyktowana przyjętymi w SLW rygorami” (Jedynak 2017, s. 355).

⁷ Co jednak nie oznacza, że Wolniewicz nie ceniał dorobku Szkoły – zob. Wolniewicz 2016.

fii. Filozofia to zwykły rozsądek, trochę uporządkowany. A nie ma przecież metody rozsądku” (Wolniewicz, Grygianiec 2005, s. 7). Nie oznacza to jednak, że Wolniewicz odbiera filozofii wszelkie walory naukowe. Filozof ten był zwolennikiem racjonalizmu i kultury logicznej, jest też znany z radykalnego stanowiska metodologicznego – cenił tendencję projasnościową, a zdecydowanie piętnował „postromantyczne gadulstwo” (s. 182).

Relacja między filozofią a światopoglądem jest istotna w kontekście zasygnalizowanego wcześniej kryzysu filozofii. Tego problemu dotyczył w pewnej mierze rozdział 7 (Bocheński), a większą analizę znajdziemy w rozdziale 10. Omawiane są w nim stanowiska wybranych przedstawicieli Szkoły (Twardowski, Kotarbiński, Tadeusz Czeżowski) w sprawie roli filozofii w kształtowaniu światopoglądu.

W „Zakończeniu” Kleszcz zastanawia się, czy postulaty sformułowane przez członków Szkoły nie straciły na aktualności i czy są „godne zalecenia” współcześnie, w XXI wieku. Postulaty, o których mowa, to: racjonalizm, precyzja językowa, stosowanie zasad logiki, umiarkowany scjentyzm i uprawianie filozofii naukowej (s. 211–212). Wymogi filozofii naukowej miały być z kolei realizowane przez „precyzję i ścisłość w myśleniu i mówieniu”, a także „poprawne uzasadnianie głoszonych tez” (s. 210). Odpowiedź Autora jest zasadniczo pozytywna – chociaż w liczącym kilkanaście stron rozdziale Kleszcz dokonuje krytycznej analizy tych postulatów i podejmuje polemikę z niektórymi z nich; sądzi np., że chociaż opanowanie logiki i technik logicznych jest istotne dla dobrego uprawiania filozofii, to jednak nie wystarcza do tego, aby uprawiać filozofię w sposób „twórczy”: „Potrzebna jest jeszcze [do tego] dobra znajomość tradycji filozoficznych i coś, co nazwać można wycuciem problemów filozoficznych i ich złożoności” (s. 229). Ostatecznie stwierdza, że program metafizyczny Szkoły Lwowsko-Warszawskiej jest nadal aktualny, ale przy umiarkowanej – a nie radykalnej – interpretacji. A co dokładnie oznacza ta umiarkowana interpretacja? Zainteresowanemu czytelnikowi polecam lekturę *Profilów metafizycznych*, w szczególności „Zakończenia”.

Jeśli zgodzimy się, że problematyka metafizyczna jest ważna w uprawianiu filozofii – to pojawienie się każdej kolejnej, rzetelnie przygotowanej publikacji na ten temat należy ocenić pozytywnie. Jeśli do tego ta publikacja dotyczy polskiej tradycji metafizycznej, to ocena wypada (w moim przekonaniu) tym bardziej pozytywnie. Tak jest w wypadku *Profilów metafizycznych*.

Powróćmy jeszcze do zasygnalizowanej kwestii doboru autorów, których stanowiska są omawiane w recenzowanej publikacji. Liczba prac poświęconych Szkole Lwowsko-Warszawskiej – i polsko-, i obcojęzycznych – jest względnie duża. Istnieją propagatorzy Szkoły, którzy dokumentują jej osiągnięcia: i w ujęciu historycznym, i problemowym (por. np. Brożek 2020; Brożek, Chybińska, Jadacki, Woleński [red.] 2016; Jadacki 2009, 2015a, 2015b,

2015c; Woleński 1985 – lista jest oczywiście dużo dłuższa, a podane odwołania mają charakter pogładowy). Powstają także monografie poświęcone wyłącznie problematyce metafizologicznej poruszanej przez członków Szkoły – zob. np. Brożek, Będkowski, Chybińska, Ivanyk, Traczykowski (red.) (2020). Na tle tych prac, w omawianej książce problematyka metafizologiczna została ujęta szerzej, bez zawężania tematyki do poglądów członków Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Profile metafizologiczne to ciekawa i warta uwagi pozycja w polskiej literaturze metafizologicznej. Z uwagi na ograniczoną obszerność publikacji – selekcja autorów i zagadnień jest zrozumiała. Pozostaje mieć nadzieję na powstanie kolejnego tomu, w którym Autor przedstawiłby stanowiska innych polskich filozofów – nie tylko należących do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – z zakresu problematyki metodologicznej. Sądzę, że w kontekście relacji między filozofią a światopoglądem interesujące byłoby włączenie np. tekstu poświęconego Ajdukiewiczowi (który jest autorem artykułu *Obraz świata i aparatura pojęciowa*, Ajdukiewicz 2006). Ajdukiewicz przedstawił też wiele obserwacji metodologicznych (por. np. Ajdukiewicz 1948). Celne uwagi metafizologiczne znajdziemy także w pismach Romana Ingardena (zob. Kleszcz 2020; Szubka 2020). Filozofami, którzy mogliby być włączeni do kolejnego tomu, są też np. Jerzy Pelc czy Władysław Krajewski (autor wielu publikacji o tematyce wprost metodologicznej, np. Krajewski 2005). Być może warto też uwzględnić innego polskiego filozofa, Adama Mahrburga (na temat jego poglądów metafizologicznych powstała nawet monografia, por. Chwał 1998). Powyższe uwagi – i lista nazwisk – mają wyłącznie charakter przykładowy; nie są wyczerpujące i mają na celu jedynie wyrażenie zdecydowanej aprobaty dla kontynuacji prac związanych z tematyką metafizologiczną i metodologiczną podejmowaną przez polskich filozofów.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K. (1948), *Metodologia i metanauka*, „Życie Nauki” VI (31/32), s. 4–15.
- Ajdukiewicz K. (2006), *Obraz świat i aparatura pojęciowa*, w: tenże: *Język i poznanie*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 175–195.
- Bocheński J.M. (1992), *Współczesne metody myślenia*, Poznań: W drodze.
- Brożek A. (2020), *Analiza i konstrukcja. O metodach badania pojęć w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Kraków: Copernicus Center Press.
- Brożek A., Będkowski M., Chybińska A., Ivanyk S., Traczykowski D. (red.) (2020), *Antyirracjonalizm. Metody filozoficzne w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Warszawa: Semper.
- Brożek A., Chybińska A., Jadacki J., Woleński J. (red.) (2016), *Tradition of the Lvov-Warsaw school: Ideas and continuations*, Boston: Brill-Rodopi.

- Cappelen H., Gendler T., Hawthorne H. (red.) (2016), *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*, Oxford: Oxford University Press.
- Chwal J.F. (1998), *Metafilozofia Adama Mahrburga*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Daly C. (red.) (2015), *The Palgrave Handbook of Philosophical Methods*, London: Palgrave Macmillan.
- Dever J. (2016), *What is philosophical methodology?*, w: H. Cappelen, T. Gendler, H. Hawthorne (red.), *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*, Oxford: Oxford University Press, s. 3–24.
- D’Oro G., Overgaard S. (red.) (2017), *The Cambridge Companion to Philosophical Methodology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jadacki J. (2009), *Polish analytical philosophy: Studies on its heritage with the appendix containing the bibliography of Polish logic from the second half of the 14th century to the first half of the 20th century*, Warszawa: Semper.
- Jadacki J. (2015a), *Polish philosophy of the 19th and 20th centuries: Heritage studies*, Warszawa: Semper.
- Jadacki J. (2015b), *Filozofia polska XIX i XX wieku*, t. 1, Warszawa: Semper.
- Jadacki J. (2015c), *Filozofia polska XIX i XX wieku*, t. 2, Warszawa: Semper.
- Jedynak A. (2017), *Elzenberg i Ajdukiewicz: mosty czy mury?*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 4 (104), s. 355–370.
- Kazimierz Twardowski. *Nauczyciel – uczonek – obywatel* (1938), przemówienia wygłoszone na akademii żałobnej urządzonej w auli uniwersytetu J[ana] K[azimierza] w dniu 30 kwietnia 1938 roku, przez Senat Akademicki, Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Jana Kazimierza i Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Lwów: Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Kleszcz R. (2013), *Metoda i wartości. Metafilozofia Kazimierza Twardowskiego* Warszawa: Semper.
- Kleszcz R. (2020), *Roman Ingarden i dyskusje metafizyczne*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 4 (116), s. 103–122.
- Kłoczowski J.A. (1995), *Ojciec Bocheński – wspomnienia osobiste*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2 (14), s. 9–14.
- Krajewski W. (2005), *Współczesna filozofia naukowa. Metafilozofia i ontologia*, Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii UW.
- Soin M. (2017), *Kryzys filozofii i zadanie krytycznego myślenia*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Soin M., Parszutowicz P. (red.) (2016), *Filozofia 2.0. Diagnozy i strategie*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Szubka T. (2020), *Roman Ingarden o filozofii analitycznej*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 4 (116), s. 123–129.
- Twardowski K. (1992), *Autobiografia filozoficzna*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 1 (1), s. 19–33.
- Woleński J. (1985), *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wolniewicz B. (2016), *Mój obraz Szkoły lwowsko-warszawskiej*, w: A. Brożek, A. Chybińska (red.), *Fenomen Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*, Lublin: Academicon, s. 13–19.

- Wolniewicz B., Grygianiec M. (2005), *Metafizyka i ontologia sytuacji. Rozmowa z Prof. Bogusławem Wolniewiczem*, „Filozofia Nauki” 13 (3), s. 5–14.
- Woźniczka M. (red.) (2011), *Metafizyka: nieporozumienie czy szansa filozofii?*, Kraków: Scriptum.